

DEN MENNESKELIGE FAKTOR

OAFS JUBILEUMSUTSTILLING 1956

Sporene av den ellers lite omtalte, dårlig dokumenterte jubileumsutstillingen i 1956 gir et unikt vindu inn til etterkrigstidens Oslo-arkitekter. Mathilde Simonsen Dahl har gjennom sin diplomoppgave på AHO gravet seg gjennom OAF's dokumentlager, og avdekket nye detaljer i hvordan en profesjon med klare fremtidsvisjoner presenterte internasjonale ideer for et hjemlig publikum.

Mathilde Simonsen Dahl er stipendiat ved Arkitektur- og Designhøgskolen.

I det Bernt Heiberg beskrev som et enestående drittvrer, feiret Oslo Arkitektforening (OAF) sitt 50-års jubileum med en stor utstilling på Frogner hovedgård fra 24. august til 16. september 1956. Utstillingen ble produsert idet boligkrisen i hovedstaden syntes løst, og OAF benyttet anledningen til å komme kritikerne av de nye boligområdene i møte, med skjønnhet som mål og byens varierte miljøer som hovedanliggende.

Da foreningen feiret sitt 25-årsjubileum i 1931, ble det arrangert en storstilt arkitekturfestival som preget byen i en hel uke, og som blant annet omfattet en utstilling i Kunstneres hus. Her stilte de fleste av foreningens medlemmer ut sine viktigste verker under parolen "Bruk arkitekt, dårlig planlegging koster penger!"¹ Dette erindret foreningens medlemmer 25 år senere, og også i 1956 ble jubileet feiret med en stor utstilling, men arrangert av en ny generasjon arkitekter, og med andre mål for øyet. En uke før jubileumsutstillingen åpnet, sto det på Arbeiderbladets forside: "Oslo har en boligdekning på 92,7 pst." – den høyeste det århundret.² Arkitektene ble imidlertid ikke unnet å hvile på sine laurbær. Morgenbladet meldte på lederplass:

"(...) arkitektene i dag er blitt slaver av statsdirigeringen. (...) Selvfølgelig må der analyser og planlegging til, men der må være noe galt et sted når resultatet av all denne planlegging og statsdirigering er boliger hvor mennesker ikke trives. De trives ikke fordi en vesentlig

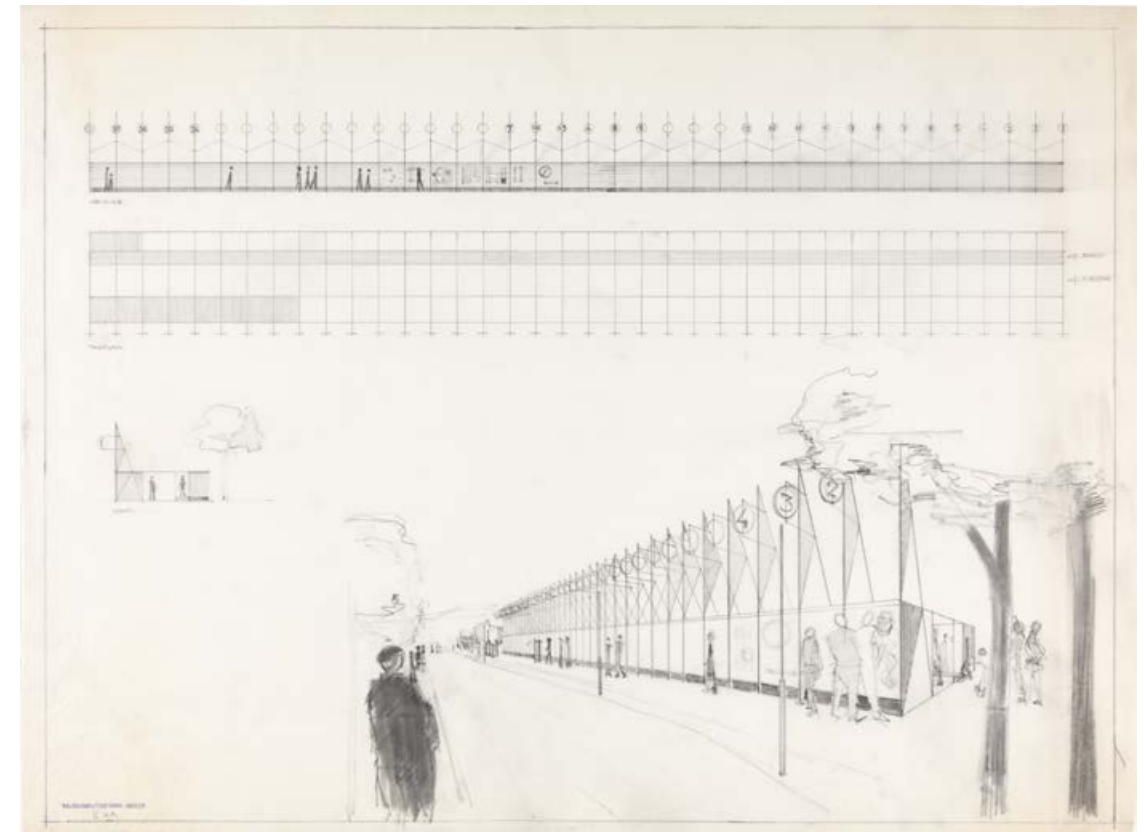
faktor er glemt, nemlig den som gjør arkitekturen til kunst. Denne faktor, som dypest sett er den egentlige menneskelige faktor, lar seg ikke bringe over i tall og statistikk, derfor er den falt helt ut av regnestykket."³

En studie av jubileumsutstillingen avslører en internasjonalt orientert arkitektforening med vilje til å forankre internasjonale debatter til lokale forhold. I denne artikkelen vil jeg

“Utstillingen ble produsert idet boligkrisen i hovedstaden syntes løst.”

etter noen generelle betraktninger belyse debattens ulike mediale uttrykk ved å se spesielt på tre arbeider: Arne Korsmos arkitektur for utstillingen på Frogner Hovedgård, fiksjonen i et filmmanuskript av Erik Rolfsen og Per Norsens reguleringsplan for Fredrikstad.

Slik Oslo Arkitektforenings jubileumsutstilling skriver seg inn i en tradisjon av arkitekturutstillinger i Oslo, føyer den seg også inn i rekken av utstillinger som har levd korte, intense liv og deretter gått over i glemselen.⁴ Jubileumsutgaven av Byggekunst ble produsert i forkant av utstillingen på Frogner, og dermed er begivenhetene verken dokumentert eller omtalt. I Arkitektnytt nevnes jubileumsarrangementene kun i en halv spalte. Her bedyres

Forslaget for OAFs jubileumsutstilling har ikke et dominerende skulpturelt element ved inngangen som de tidligere utstillingene Korsmo var kjent for, for eksempel "Vi kan" fra 1931. Reklameveggen fra det første konseptforslaget "En mulig glad idé" var tenkt som en vegg av montre, som hver bar sitt nummer og fane. Veggene hadde en romlig bakside med en indre gate som var foret opp og bød på opplevelser, kunnskap og gevinster for utstillingens minste, men høyt prioriterte besøkende: barna. Reklameveggen ble til slutt redusert til bjelken der Gunnar S.' fargedemonstrasjoner var påmontert. "Reklameveggen". Tegning ved Arne Korsmo.
Ill.: Fra Nasjonalmuseet.

det at komitémedlemmenes utrettelige innsats nok vil vise seg å ha "den aller største betydning i miljøet."⁵ Likevel gjengis kun et bilde av Bernt Heiberg i sving med en stikksag, og hans festtale fra banketten. I all hovedsak finnes de spredte vitnesbyrdene om 1956-utstillingen i møtereferater, notater, kvitteringer og regninger fra OAFs dokumentlager hos Norske Arkitekters Landsforbund (NAL) i Josefine gate. Dette "arkivet" er usortert, og flere ganger har jeg åpnet ubrutt tape på pakkene med etterlatte notater og dokumenter. Denne arkeolog- og bibliotekarliggende øvelsen, der jeg i forbindelse med diplomarbeidet mitt har listet opp og ordnet primærkildene, har vært mitt viktigste verktøy for å flette informasjonen sammen til et meningsbærende bilde av begivenhetene.⁶ Studert i detalj har tegninger som kan fremstå som enkle romlige disposi-

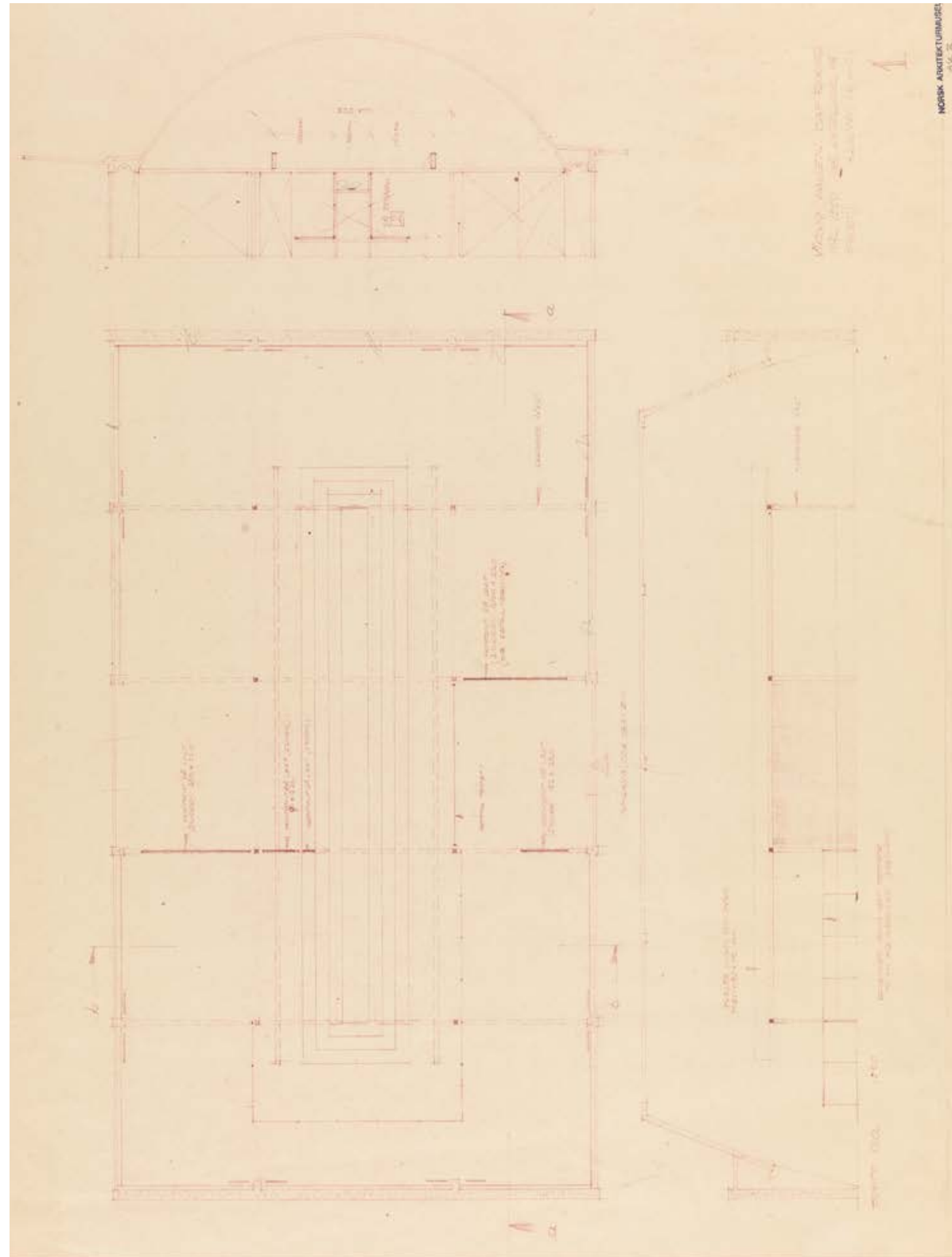
sjoner, brettet ut sin kompleksitet og gitt mening langt ut over sin tilsynelatende enkelhet. Ikke minst har det vært interessant å lese oppslagene i dagspresse og fagtidsskriftene – det som danner denne utstillingens spede resepsjonshistorie. En noe åpen avgrensning av studieobjektet kan på denne måten gjøre det mulig å både følge spor bakover i tid og å identifisere fremtidige tendenser.

En slik historisk studie, som bruker en utstilling som prisme, føyer seg inn en tendens som ifølge arkitekturhistoriker Nancy Stieber er typisk for modernismens historiografi: "Man interesserer seg mer for det temporære og det dynamiske, for prosesser mer enn strukturer, for det hybride mer enn det konsistente, for resepsjon og arkitektonisk representasjon så vel som for produksjon."⁷ Utstillinger er rom der samtaler som ellers føres over tegnebordet og det pro-

duerte arkitekturobjektet, medieres og formidles til et større publikum. Studiet av en utstilling kan gi unike bidrag til forståelsen av hvilke holdninger, verdier og ideer som preget arkitektmiljøet i tidsrommet da den ble produsert.

Opposisjon på alle hold

Konferansen CIAM 10 i Dubrovnik 3.–13. august 1956 markerte et paradigmeskifte i den moderne, internasjonale etterkrigsdiskursen. Den yngre utbrytergruppen Team 10 gjorde oppgjør mot det de mente var en stivnet positivistisk arbeidsmetodikk i den tidlige modernismen. I Dubrovnik deltok Arne Korsmo, Gunnar S. Gundersen og Geir Grung på vegne av PAGON (Progressive Arkitekters Gruppe Oslo Norge). Ifølge Tom Avermaete gjorde de seg bemerket med, slik Assap Bakema husker det, sin kritikk av "the unconscious and passive condi-

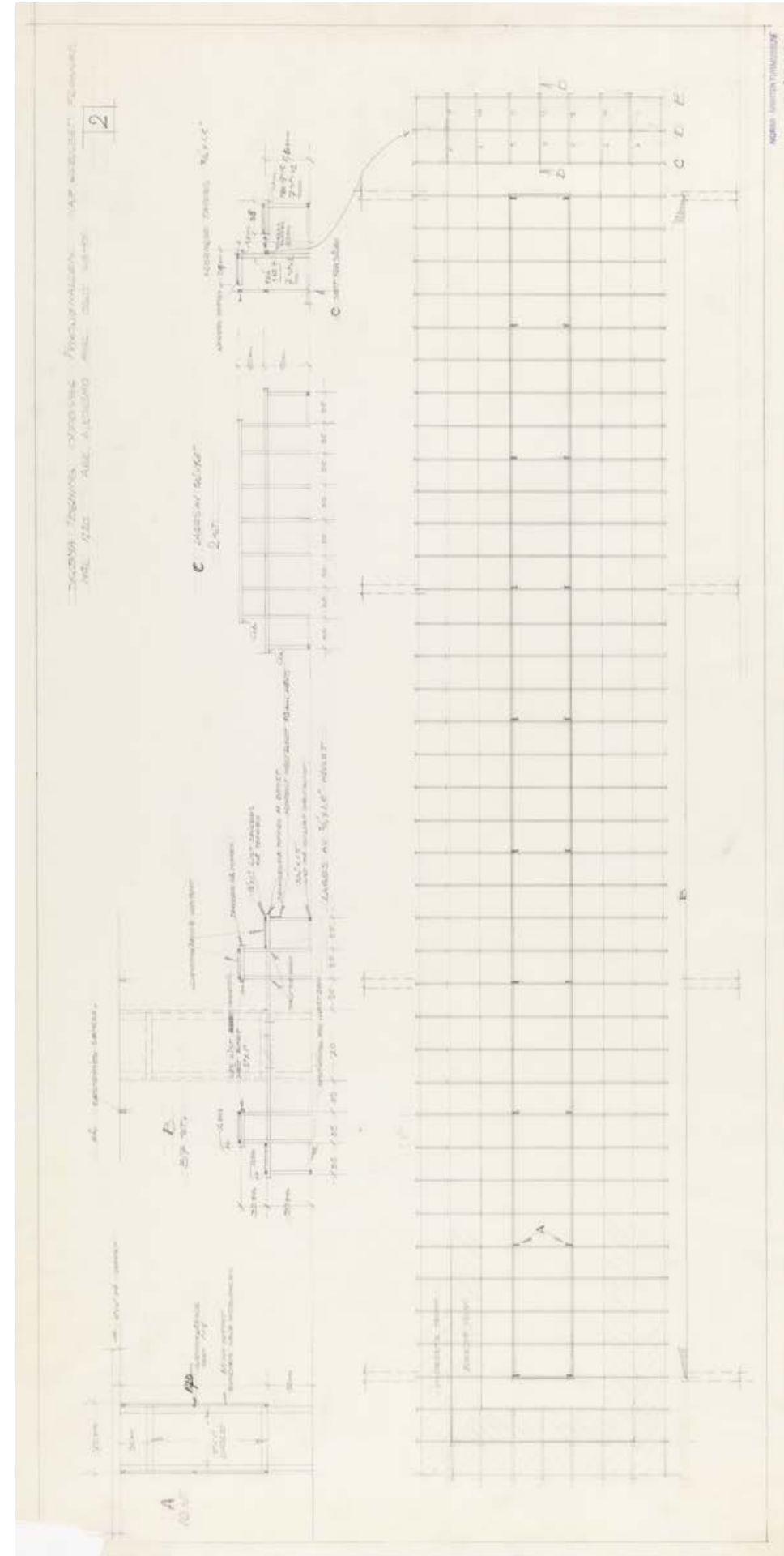

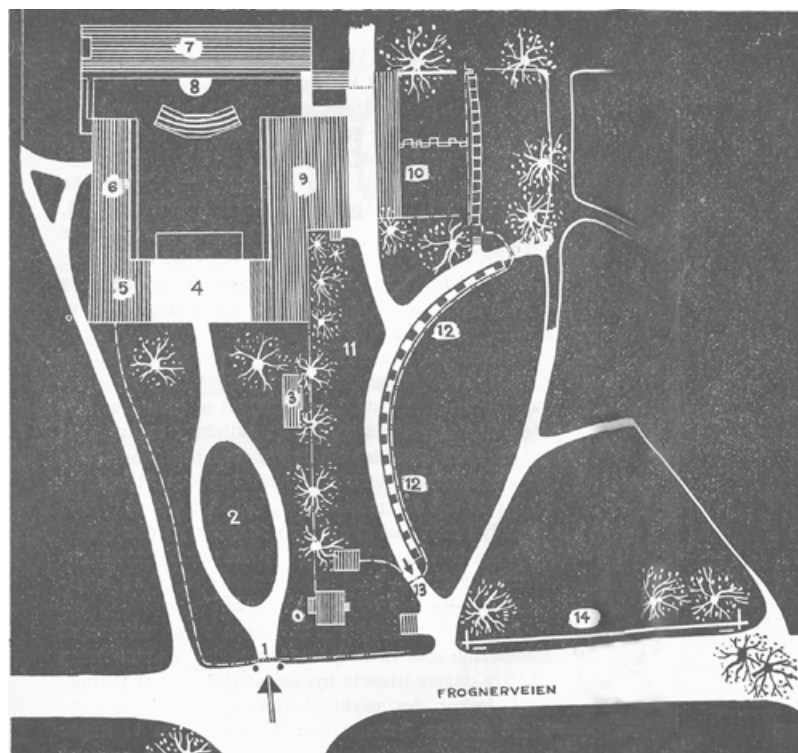
Utstillingen i Sentralhallen ble tegnet i to versjoner. Begge versjoner viser en konstruksjon langs Viksjøhallens lengdeakse, festet til dragere spent tvers over rommet mellom hallens søyler. Det første arrangementet fører publikum på en bestemt måte gjennom utstillingen: på utsiden, så til baksiden og rundt på innsiden av et gelender. Den endelige løsningen åpner for en fleksibel montering av bildeformater i et modulsystem, og for publikums frie sirkulasjon i rommet. De to utkastene kan slik leses som uttrykk for ulike tankesett preget henholdsvis av før- og etterkrigsmodernismen.

Den siste opphengingsplanen kan også leses som en realisering av "Hjemmets mekano metoden": søylespennet på 4,2 meter i den eksisterende Viksjøhallens betongkonstruksjon er delt på 12, og gir en plan med modul på 35x35. I snittet bestemmes høydene av kroppens dimensjoner, for å plassere utstillingsobjektene i en høyde og avstand som er optimal for den besøkende. Sammen utgjør den besøkers kropp, utstillingens minste objekter på sin tiltenkte bordflate og den omsluttende Viksjøhallen en kompleks og mangefarget helhet. Tegning ved Arne Korsmo.

Arne Korsmo produced two designs for the exhibition in the central hall. The first arranges a prescriptive route, the second allows for more free movement: an illustration of the two ways of thinking that dominated Norwegian post-war modernism.

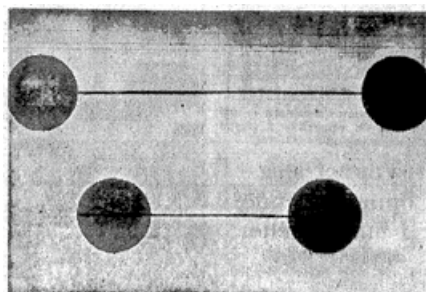
Ill.: Fra Nasjonalmuseet.

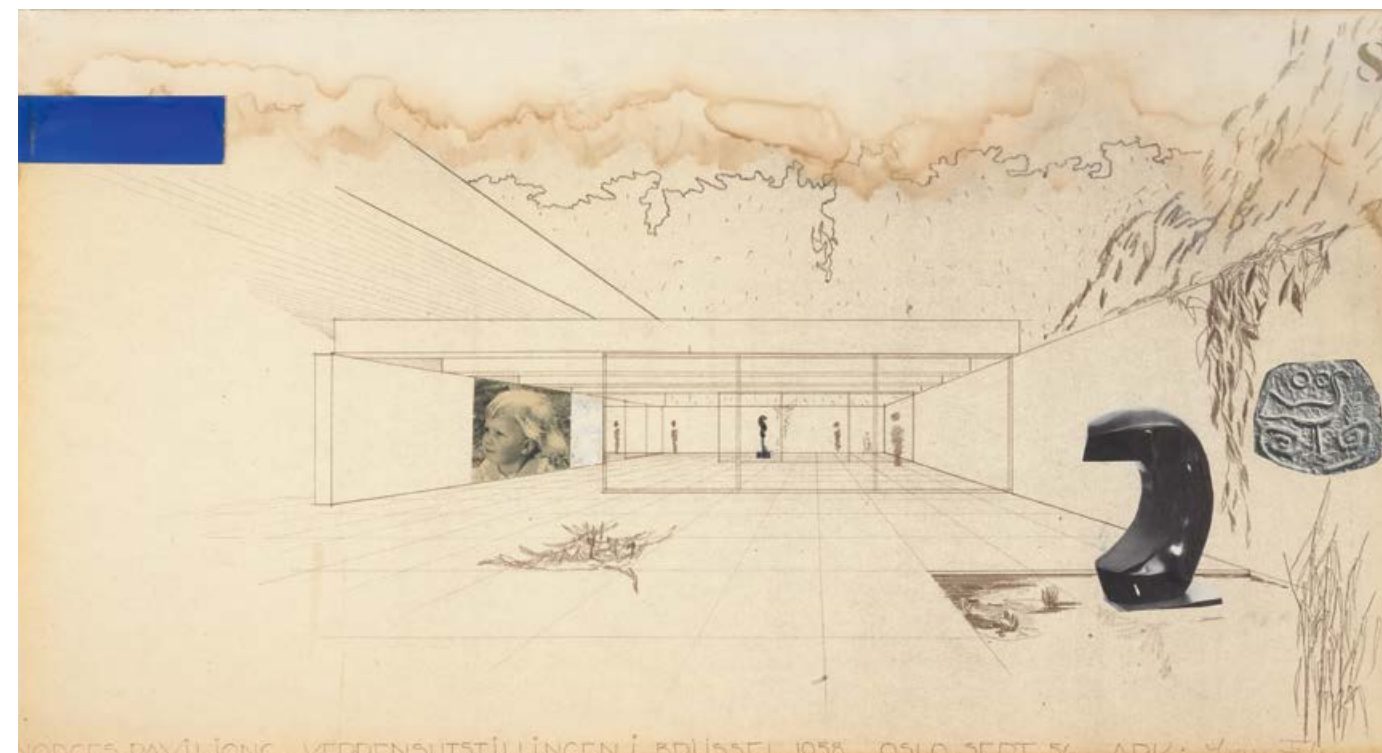
Situasjonsplan over utstillingsområdet hentet fra utstillingskatalogen: 1. Hovedinngang 2. Hageutstilling 3. Sommerhus 4. Sentralhallen 5. Informasjonskontor 6. Foredragssal 7. Bymuseet 8. Scene 9. Arkitekturutstilling 10. Parkantehuset 11. Miniaturby 12. Byggevarerutstilling 13. Utgang 14. Fargefeltet. En pedagogisk fargedemonstrasjon.

Plan of the exhibition area, from the original catalogue. 1. Main entrance 2. Garden exhibition 3. Summer house 4. Central hall 5. Information office 6. Lecture hall 7. Oslo City Museum 8. Stage 9. Architecture exhibition 10. Kindergarten 11. Miniature city 12. Building materials exhibition 13. Exit 14. Field of Colours. A Pedagogical Demonstration of Colour.

To svart-hvitt-gjengivelser i Arbeiderbladets anmeldelse med tittelen "Underlige saker og ting på utstillingsområdet" er eneste dokumentasjon som er funnet av den 60 meter lange fargebjelken med malerier av Gunnar S. som førte publikum fra Frogner plass til utstillingsområdet.

Black-and-white reproductions of the 60 metre long colour demonstration by Gunnar S. Gundersen, as presented in the Arbeiderbladets review.

OAF-utstillingen og særutgaven av A5, som utkom kun dager før åpningen, er de første offentlige arenaene for en selvstendig presentasjon av arbeidene til Gruppe 5, bestående av den yngre fraksjonen av PAGON: Odd Østbye, Håkon Mjelva, Sverre Fehn, Geir Grung og Christian Norberg-Schulz. I Morgenbladets Perspektiv kalles de også "A5-gruppen". Nettopp dette at disse unge er så "pågående, uredde, hårdhendte og ærlige", er ekstra plagsomt ifølge skribenten (Ø.P.) fordi de samtidig også er så "fjorbasket dyktige, beleste, bereiste og overlegne i diskusjonene".¹⁷ Gruppen stilte ut mange av de samme verkene som de trykket i A5. En annonse i Perspektiv, av modellfirmaet Norsk Modell Kompani, indikerer at Sverre Fehn i tillegg viste modellen av Brusselpaviljongen. Om den ble ledsaget av illustrasjonene (over) er imidlertid ikke sikkert, men tittelen antyder at disse også ble vist på Frogner: "Norges paviljong. Verdensutstillingen i Brussel 1958. Oslo sept. 1956". Som beskrivelser av arkitektens arbeidsfelt er de slående referanser til OAF-utstillingen, med elementer av hage, barnet og utstillingen fra sølvskje til byplan.

A drawing of Sverre Fehn's design for the Norwegian pavilion at the world exhibition in Brussels 1958. The drawing is from 1956 and might have been shown in the anniversary exhibition, where the PAGON group, of which Fehn was a member, was introduced.

tion to which modern man was directed" og brakte på banen "new perspectives and considerations, focusing on individual appropriation and expression".⁸ Slik føyet de seg inn i tidens kritikk og ledet an mot en utvidet effektivitetsbetraktning som omfattet et mer komplekst sosialt og arkitektonisk samspill.⁹

Oslo Arkitektforenings jubileumsutstilling, som ble avholdt kun en uke etter CIAM-konferansen, vitner om at disse tankene også preget den hjemlige arkitekturdebatten. Og kritikken av boligområdene kom like mye innenfra som utenfra. I festtalen på jubileumsbanketten betegnet OAFs formann, Chr. Fr. Størmer, gjenreisningen etter krigen som forsert og preget av hastverk og foreløpighet.¹⁰ En anonym og revolusjonær stemme i Morgenbladets spesialnummer "Perspektiv", utgitt i forbindelse med utstillingen, ga en reso-

"Med ambisjon om å nå ut til publikum gjennom en bred fremstilling av arkitektens virke, hyret foreningen den durkdrevne kurator Arne Korsmo."

lutt kritikk av etterkrigstidens fokus på rasjonalisering og standardiseringen av boligproduksjonen:

"Industrialiseringen av samfunnet truer med å standardisere menneskene, først deres almene levestandard, boligforhold og arbeide, dernest og som en følge av det første deres vaner, tanker og følelser. ( ) Nu begynner det å melde seg en reaksjon, og det året som kommer, vil være fullt av opposisjon på alle hold."¹¹

Barnet, byen og kunstneren

Med ambisjon om å nå ut til publikum gjennom en bred fremstilling av arkitektens virke, hyret foreningen den durkdrevne kurator Arne Korsmo som utstillingsarkitekt. I tillegg til elementene utendørs, satte Korsmo først og fremst sitt stempel på utstillingen i Erling Viksjøs betonghall, der alt fra sølvskjeer til byplaner var utstilt.¹² En 60 meter lang frise, malt av Gunnar S. Gundersen, skulle være en estetisk utgangspunkt for befolkningen med en pedagogisk fargedemonstrasjon. Denne "farve-bjelken", med en en kaval-kade av avisinnlegg på den nedre delen, ledet publikum inn i en utstilling som presenterte foreningsmedlemmene som en heterogen gruppe meningsmotstandere, rede til å ta debatten.¹³

To retrospektive fotoutstillinger viste arbeider tilbake til 1906 og fremover, mens den kontemporære produksjo-

nen ble vist i Østre uthus. Her var alle OAF-medlemmene invitert til å stille ut ett arbeid hver. Hagearkitektene var invitert til et samarbeid som tok form både av en demonstrasjonshage og en miniatyrby som skulle vise vakre grøntområder mellom husene i de nye boligområdene. Der boligen sto sentralt under markeringen av 25-års-jubileet, definerte arkitektstanden etter krigen bymiljøet og det offentlige rom som arkitektens hovedanliggende.

I tillegg hyret foreningen Korsmo til å tegne et parkantehus – en forenklet barnehage – i tilknytning til parken, som felles anstrengelse og statement overfor deres fremste oppdragsgiver, kommunen. Hensikten var å markere at det vakre igjen måtte bli vane og krav, og at alle revolusjoner må begynne med barnesjelen, slik det beskrives i en avisomtale i Arbeiderbladet.¹⁴

I 1931 grep Osloarkitektene til en typologisk sortering av medlemmenes arbeider for se til at ingen enkeltarkitekter ble favorisert.¹⁵ Grepet hadde det klare pedagogiske formålet å fremvise arkitekten som ekspert, uavhengig av oppdragets art. At man i 1956 valgte å dele de innsendte arbeidene inn i grupper, der Gruppe 5 fikk disponere et eget rom, ble umiddelbart fanget opp som et poeng av pressen, som et uttrykk for meningsmotsetninger og debatt innad i arkitektmiljøet. Blant annet skrev Morgenbladet: "Her står oppfatninger og retninger mot hverandre, her er eldre arkitekter som fører gammel tradisjon videre – i kontrast til unge arkitekter som har sterkt moment av eksperimentering i sin utforming".¹⁶

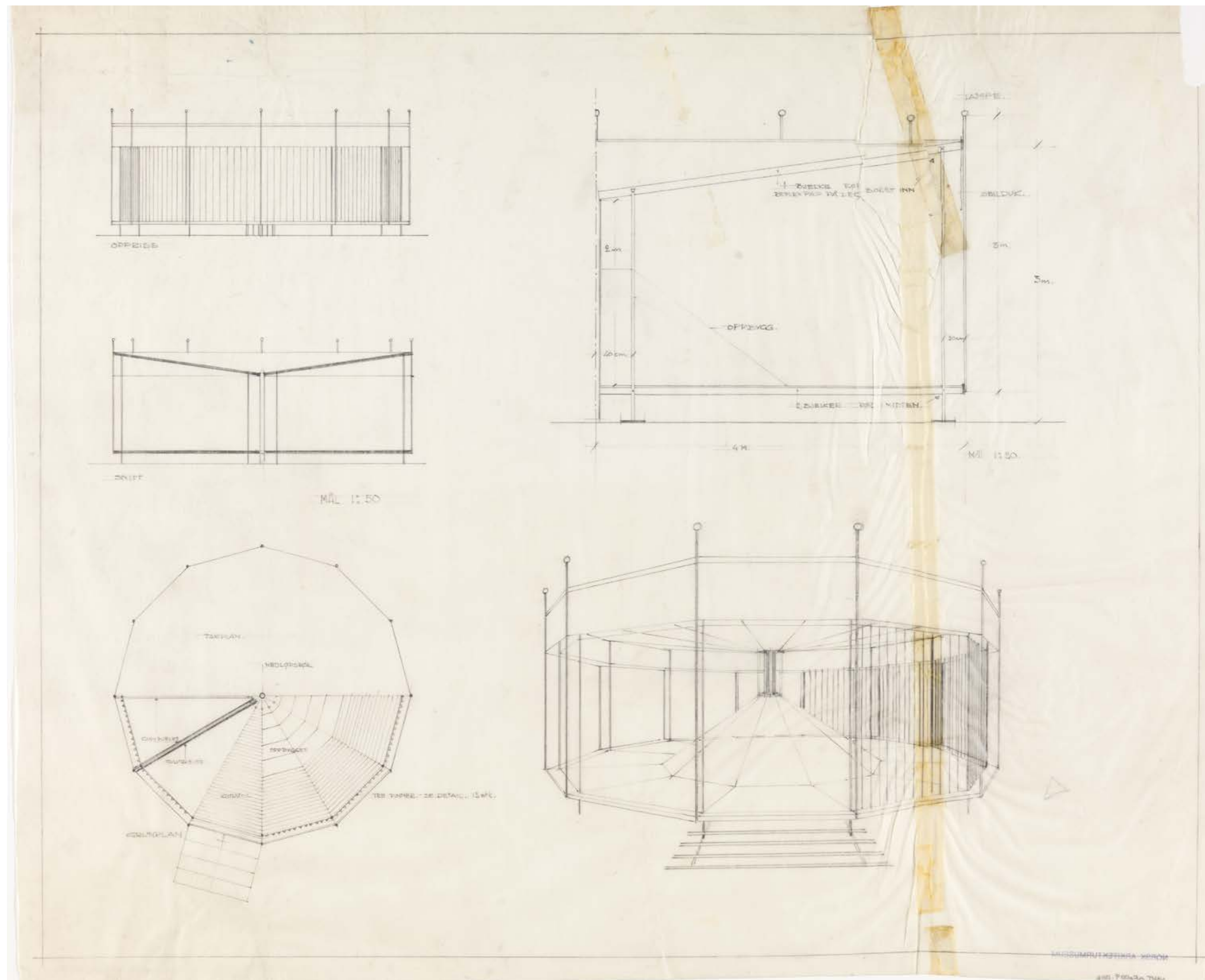
Arne Korsmos utstillingskonsepter
Den glade, uhøytdelige markedsstem-

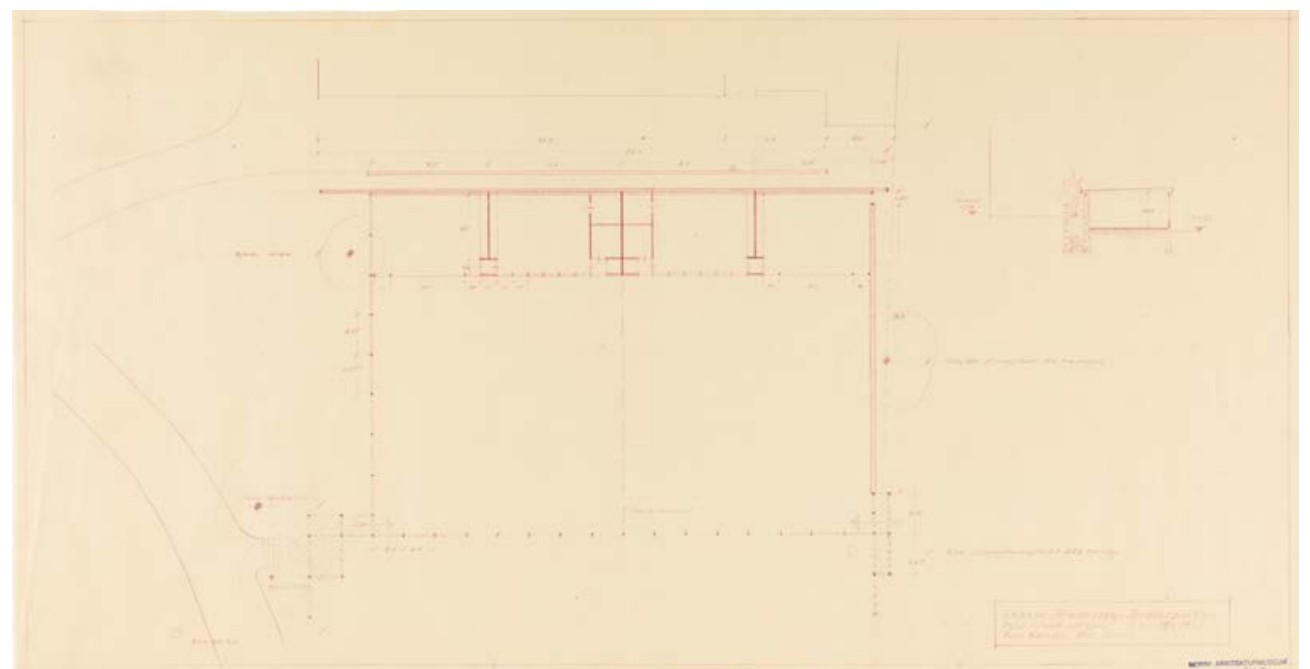
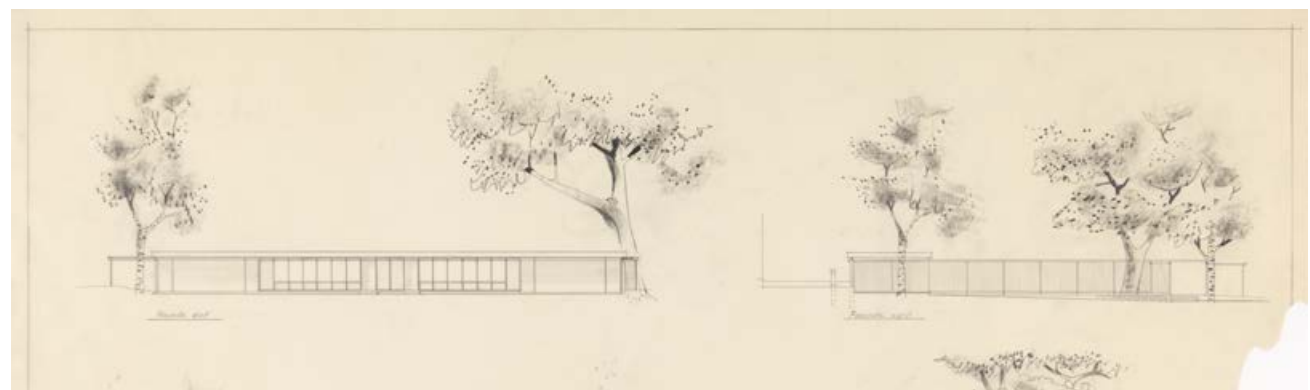
ningen Korsmo var berømt for å ha skapt ved tidligere utstillinger, må ha vært en av grunnene til at OAF valgte nettopp ham som utstillingsarkitekt. I form, og med tittelen "En mulig glad idé", minner det første konseptutkastet til jubileumsutstillingen om Haldenmessen (1936) og Mossutstillingen (1937), der arrangørene ifølge Astrid Skjerven hadde til hensikt å skape et "eventyrrike", omgivelser utenom det vanlige som skulle bringe den besøkende ut av hverdagen.¹⁸ Utstillingens midlertidige karakter var nettopp noe som gjorde det til en morsom oppgave for Korsmo: "Arkitekten er ikke gravalvorlig ved en slik utstilling, men munter i hele sitt vesen".¹⁹ Men Korsmos utendørselementer ble kraftig skåret ned på, og hans bidrag ble i all hovedsak fargebjelken, utstillingen i sentralhallen og parkantehuset.

I motsetning til hva utstillingskomiteen ifølge notatene hadde forestilt seg, inkluderte Korsmos utstillingskonsept ingen direkte eksempler på en fleksibel arkitektur. I stedet var paviljongene et instrumentelt pedagogisk grep for å gi publikum, i første rekke barna, innsikt i hvordan man bygger et hjem, og de realiserer på den måten ideene fremlagt på CIAM 10 i Dubrovnik: Gjøre brukeren i stand til å "forstå problemet". "Paviljong". Tegning ved Arne Korsmo.

Exhibition pavilion design by Arne Korsmo.

Ill.: Fra Nasjonalmuseet.

"Vekstenergien er ikke kaotisk. Naturens foranderlige former er en omforming av energiorden – effektivt, økonomisk, harmonisk. Ved hjelp av tallet er vi stand til å iakttå visse geometr. konstanter, vekst og form-mønstre i naturens organismer," sier Arne Korsmo i "Hjemmets Mekano Metoden", trykket i Byggekunst 1, 1952. **Over:** "Parkantehuset" fra utstillingen i Frognerparken. Tegning av Arne Korsmo.

Plans for the kindergarden in the exhibition park, by Arne Korsmo.

Ill.: Fra Nasjonalmuseet.

Naturens vekstprinsipp, der de minste bestanddelene inngår i lovmessige forbindelser og danner en større kompleks helhet, var en fruktbar analogi for Arne Korsmo.²⁰ Klarest formulerer han dette selv i plansjen "Hjemmets Mekano Metoden", publisert i PAGON-nummeret av Byggekunst i 1952. Plansjen forklarer hans holdning til forholdet mellom kropp, rom og gjenstand, og hvordan dette fører frem til arkitektoniske formvalg.²¹ Parkantehusets plan kan leses som en realisering av denne. Bygget er tegnet med modul på 100 cm, og de to avdelingene speiler hverandre. Planen viser en distribusjon av romlighetene som går fra små til større, der de minste

"Under jubileet ble Dag Rognliens film "Et hus å bo i" vist på hovedstadens kinoer (og siden i hele landet)."

er innerst og mest avskjermet, mens de største ligger ytterst i fasaden, og blir mer og mer åpne desto større de er. Slik danner romplanen to symmetriske spiralformasjoner, der proporsjonene styres av den kroppslige aktiviteten de ulike rommene er programmert for. De minste rommene – de ansattes tekjølken og arbeidspult, samt toalettene – er

møblert for å sitte eller stå med én bestemt aktivitet. Det indre aktivitetsrommet er møblert med benker langs veggene. Det overdekkede uterommet, og lekeplassen utenfor, er umøblerte og åpne for barn i fri lek.

Erik Rolfsens urealiserte film

Under jubileet ble Dag Rognliens film "Et hus å bo i" vist på hovedstadens kinoer (og siden i hele landet). Ved å vise hvordan en bolig kunne tilpasses en families behov, tematiserte filmen standardisering vs. fleksibilitet.²⁵ På et møte i mai 1955 presenterte byplansjef i Oslo kommune, Erik Rolfsen, som var medlem både i hovedkomiteen og utstil-

Norsengs plan for veinettet på østsiden ble tenkt i samvirke med strukturen av grøntområder som båndt boligområdene sammen. "Et sterkt differensiert veinett er et krav i en moderne by. Enten vi ser på årene i et blad eller grenene på et tre trekker vi den samme konklusjon, at kommunikasjonsnettets størrelse er lagt opp etter trafikkmengden. Det er like forkastelig å bygge for mange og for brede sekundære veier, som det er forkastelig å bygge for små hovedtrafikkveier. (...) barnas lekeplass er ikke asfalten i gaten. I fremtidens bysamfunn bør en kunne spasere fra sin bolig rett ut i det grønne, til lekeplassen for barna og til stien som fører gjennom parkområder til et nærhetssentrum."³⁵

Norseng's plan for the road network in the east of Fredrikstad, with direct connection from the housing areas to parks and recreation centres.

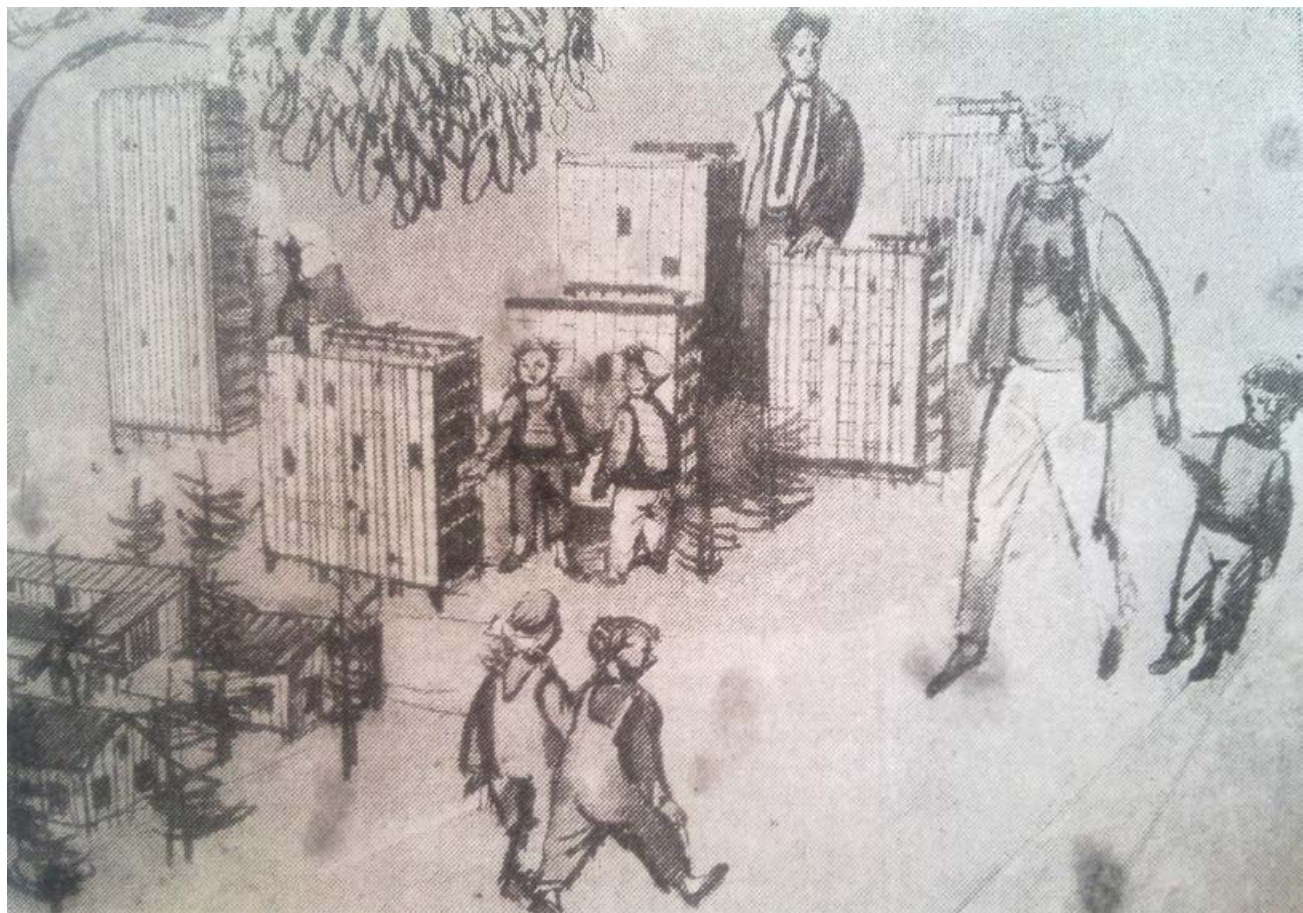
lingskomiteen, et annet filmprosjekt. Til forskjell fra Rognliens film kom denne aldri lenger enn til konseptstadiet. Den er likevel interessant og fortjener en presentasjon. Med sitt fokus på byutvikling problematiserer Rolfsen et annet felt enn Rognliens film, som hadde boligen som tema.²⁶ Filmen skulle fremstille et av de nye boligmiljøene i byens ytre områder, og tok sikte på å forklare saneringen av de sentrale områdene, uten å støtte dem som bodde under slike utilfredsstillende forhold. Rolfsen formulerte det slik:

"Ettersom flere planlagte deler av boligstrøkene, butikksentra, samfunnshus og lignende, har måttet vente til fordel

for selve boligbyggingen, må filmen vise et ønskemål som enda ikke er oppnådd helt i noe enkelt strøk. Kanskje skulle man se denne syntese av det nye på bakgrunn av utilfredsstillende boligstrøk i de sentrale deler. (...) Imidlertid kan filmen ende med et saneringsprosjekt som viser hvordan et gammelt boligkvarter kan fornyes og komme opp i mot den nye standard. Dette setter oppgaver som stadig er uløste. Man må jo unngå at filmen blir for selvtilfreds. Derfor bør det kanskje i bildene fra de nye strøkene komme inn litt kritikk fra beboerne, poenger fra boligundersøkelsen, også en del tilpasningsvansker, som så søkes rettet ved råd og dåd fra sosialarbeidere,

lærere, boliginstittutt osv."²⁷

Hoveddelen i Rolfsens filmkonsept foreslås som et narrativ med en kvinnelig og en mannlig arkitekt som "spaserer i foreldede boligstrøk og diskuterer hvordan sanering bør skje", for så å bevege seg over til et av de nyere boligstrøkene for å studere hvordan disse fungerer. Rolfsen erkjenner at de visjoner og mål arkitektene har hatt for de nyere boligområdene ikke er realisert. Filmen har derfor som mål å forklare hvordan de er tenkt å skulle utvikle seg, ved å klippe sammen scener fra flere områder. Filmen skal ikke dokumentere, men peke fremover mot en ønsket utvikling. Ydmykt erkjennes det at arkitekten ikke

I likhet med Erik Rolfsens urealiserte filmmanus, grep den stiliserte miniatyrbyen i Frognerparken til fiksjonen. Den skulle vise hvordan de nye boligområdene med blokkbebyggelse ville komme til å fremstå når det var blitt grønt og frodig med trær og planter. Dag Rognlien skrev i Dagbladet 12. juni 1956: "Publikum skal få enda en drøm virkeliggjort på Frogner, alle boligstrøkhummødres lengsel etter et bydelsentrum skal her settes opp i dukkemålestokk. Butikker, lokaler, kino og forsamlingsaler".
Sketch of the miniature city from the exhibition, as presented in Dagbladet, 12th June 1956.

har kompetanse til å løse problemene i de nye boligområdene alene, men må samarbeide med flere andre kompetansefelt. Opptakene fra de nyere boligområdene beskriver ikke bygningene, men hvordan levestilen kan være i "de åpne omgivelser med utstrakt bruk av felles friarealer og andre anlegg": Lek og samliv, prat og omgang på gressletter og i skibakker, møtelokaler, snarkjøpbutikker, på søndagsutflukt osv.

Over to sider lister Rolfsen opp eksempler på scener gjennom dagen og året, på ulike steder, i småhus og hagebyer, med mindre og større blokker, barnehager, løkker og lekearealer, parkdrag, turveier og større sentrale friferter i skogen og langs sjøen, samt skoler og nærsentra.²⁸ De nye boligområdene er autonome, med egne sentere, friområder og skolen som kjerne, men nært knyttet til byen for spesialerender. Like

viktige som sentrene i utkanten, er bydelsentre som Majorstuen med kinoer, kafeer og butikker, Carl Berners plass og Galgeberg, og kulturinstitusjoner som Deichmann og Samfunnshuset i Henrik Ibsens gate, Universitetet og Nasjonalteateret. På denne måten ønsker Rolfsen å beskrive byen som en helhet av nye og historiske miljøer.²⁹

Erik Rolfsen griper til en underlig blanding av fiksjon og dokumentasjon for å synliggjøre arkitektens ambisjoner for de nye boligmiljøene og byutviklingen for publikum.³⁰ Filmen bygges opp som en fiktiv collage der geografien blir irrelevant i likhet med byens strukturelle sammenhenger; scenografiske fragmenter illustrerer en mulig virkelighet. Scenene er klippet sammen slik at stedene ikke beskrives slik de er, men slik man kunne tenke seg at en by som Oslo kunne bli. I utstillingssammenheng

er filmen et forsøk på å bringe publikum innenfor et prosjekterende sinnelag, der det eksisterende fremmes som potensial for en annen og mulig virkelighet.

"Fremtidens by – den grønne byen"

To store byplanarbeider ble presentert under kategorien "Trafikk og kommunikasjon": Robert Esdailes KNA-prosjekt og et, for ettertiden mindre kjent, reguleringsarbeid av Per Norseng for Fredrikstad kommune.³¹ Norsengs arbeid var et resultat av et 14 måneder langt fulltidsengasjement i 1953–54, i forbindelse med planleggingen av broforbindelsen mellom byen på vestsiden og det gamle militærområdet på østsiden av Glomma. Arkivet i Fredrikstad Kommune avdekker et omfattende arbeid, der Norseng diskuterer broforbindelsen i et historisk og regionalt perspektiv. På overordnet nivå tegnet Norseng Sarpsborg-Fred-

Norseng kritiserte Sverre Pedersens byplan både i tekst og bilde, og i motsetning til Pedersens rutenett, lot han topografi og landskapsrom være styrende for struktureringen av boligområdene. Reguleringen omfattet varierte boligområder med småhus (5-8 personer pr. mål) og høyhus (ca. 30 personer pr. mål), blokker i 3 etasjer (ca. 20 personer pr. mål) og høyhus (ca. 30 personer pr. mål).³⁸
Norseng's plan for a housing area in Fredrikstad.

rikstad som én by i tilknytning til en motorvei som knyttet Oslo til Europa.

I tillegg til reguleringen av området ved østre brohode, tegnet Norseng ut detaljerte grep for den nye infrastrukturen i Fredrikstad med ambisjon om å binde vei, jernbane og buss sammen med nærhetssentre som større eller mindre knutepunkter.

"Fotgjengerstiene som ligger i grøntarealene (...) har direkte kontakt med den enkelte bolig, nærhetssenteret og skolen bør også føres helt frem til bysenteret."³⁴

Boliggrender med varierende tetthet fra blokker til eneboliger, bydelscenteret og den historiske gamlebyen, ble bundet sammen av en park- og veistruktur. Grendene skulle ikke ligge lenger enn 200 meter fra et nærhetssentrum, som i tillegg til å være trafikkknutepunkt skulle inneholde forretninger, barnehager og

"Til sammen skulle planen huse 20 000 innbyggere, en økning av innbyggertallet i området på 500 %."

skole, og åpne for et utvidet kulturtilbud på ettermiddagene. Til sammen skulle planen huse 20 000 innbyggere, en økning av innbyggertallet i området på 500 %.

"Fremtidens by er en grønn by, en organisk by, en trivelig by. Det pulserende liv på Glomma og på broen vil alltid gi innbyggerne følelsen av at det skjer noe, at de bor i et knutepunkt for trafikken. Stiene, dammene, fjellknausene i friarealene i direkte kontakt med den enkeltes bopel gir samtidig følelse av kontakt med naturen, mulighet for lek, idrett og friluftsliv, rekreasjon."³⁷

Jubileumsutstillingen som prisme

Historiske studier kan danne verdifulle prismen for nye blikk på samtiden, og vise en forbløffende kontinuitet i verdier og ideer. Så også her. Enda mer interessant er det å se hvordan debatten og kritikken, vyene og ideene som rørte seg etter at boligkrisen syntes løst i hovedstaden, ble uttrykt i denne multimediale utstillingen. Utstillingsmaterialet er et sjeldent og unikt uttrykk for den norske etterkrigsmodernismen, fritt for den friksjonen arkitekturen alltid vil formes av i øvrig arkitekturproduksjon. Norsengs reguleringsplan kan leses som en realisering av Rolfsens visjoner, og det kan forklare interessens OAF viste for dette arbeidet i 1955 og -56. Notatene i tegningsmaterialet "Lekeplass for småbarn" eller "Tumleplass for de minste", vitner om en bevissthet om mellomrommenes betydning i boligområdene.

Under overskriften "Vi trives her i Trondheimsveien, men trafikken er ofte fæl" beskrives livet i de nye boligområdene i Aftenposten 8. september 1956.³⁹ Fireåringene Ellen og Annelen har tatt plass i feltet mellom de to kjørebanelene i den nye Trondheimsveien, mens busser og biler suser forbi. Den moderne byens utfordringer med økt boligbehov og den nye mobiliteten dannet bakgrunnen for utstillingen som kan sies å ha hatt barnet som akse.

Housing developments and the new demands for mobility in the city lead to traffic challenges. From Aftenposten, 8th September 1956.

Korsmos parkantehus sto i flere tiår som et eksempel på etterkrigsarkitektenes poengtering av en gjennomtenkt programmering av bakkeplanet. De tre arbeidene – som fiksjon, planarbeid på skrivebordet og realisert byggverk – er emblematiske for Osloarkitektenes hovedanliggende for jubileumsutstillingen: helhetlige, varierte, vakre og levende bymiljøer, formgitt med en større hensyntagen til både den nye mobiliteten og til barnetråkket.

Mathilde Simonsen Dahl

The Human Factor OAF's 50th Anniversary Exhibition 1956

By Mathilde Simonsen Dahl, Research Fellow at the Oslo School of Architecture and Design

In the rainy autumn of 1956, the Oslo chapter of the National Association of Norwegian Architects celebrated their

50th anniversary with a big exhibition in Oslo. Mathilde Simonsen Dahl has traced the history of the exhibition, its participants, their work and the design of the exhibition itself, and its context in contemporary media. The post-war housing boom was under control, and the architects were bringing progressive international issues into the local debate.

Simonsen Dahl focuses on three works in particular: Arne Korsmo's exhibition architecture, a film script by Erik Rolfsen and Per Norseng's master plan for the town of Fredrikstad. The exhibition was located in Erling Viksjø's concrete hall, where Korsmo designed the interior and exterior exhibition elements. Art, photography and architectural design were supplemented by a miniature city and a model garden, presenting the urban environment and public space as the architects' main concerns. Korsmo also designed a simple kindergarten in the exhibition park,

emphasising the importance of aesthetic influence on the younger generation.

Erik Rolfsen's film concept was never realised. It mixed fiction and documentary and focused on urban planning and housing, describing a modernist vision for a new life in a future Oslo.

Per Norseng's plans for Fredrikstad, the result of a 14-month commission, integrates the infrastructure of ambitious road- and bridge building plans with new urban parks and housing areas, in a fluid structure which explicitly criticised the strict grids of earlier planning efforts.

– The exhibition material gives a unique view into post-war modernism in Norway, its aims and methods, Simonsen Dahl concludes. – It shows the profession grappling with the challenges of the modern city, housing and mobility, with the child as a central axis.

NOTER

- For en grundig, arkivbasert fremstilling og internasjonal kontekstualisering av denne oversette utstillingen, se Mari Lending, "Modernisme på utstilling", *Nytt norsk tidsskrift* 3/2008 og "Permanent og kontemporært. Tidlige variasjoner av en norsk arkitektursamling", *Nordisk museologi* 1-2/2008.
- "Oslo har en boligdekning på 92,7 %" *Arbeiderbladet* 18. august 1956, forsiden.
- Rolv Werner Erichsen og Birger Kildal, "Arkitektene og vi", leder *Morgenbladet*, 25. august 1956.
- Om OAFs jubileumsutstilling i 1931 skriver Mari Lending at den "praktisk talt er gått i glemmeboken": "Til tross for omfang og format, at omtrent hver eneste ledende Oslo-arkitekt var involvert som arrangør eller utstiller (svært mange begge deler) og at en stor del av de utstilte prosjektene i dag har kanonisk status, har begivenheten fått hvile i fred for ettertidens interesse." Mari Lending, "Modernisme på utstilling", s. 231. I forbindelse med OAFs 100-års jubileum i 2006 omtaler Hege Maria Eriksson jubileumsfeiringen i 1956 med utstilling og festligheter, slik begivenhetene fremgår av Bernt Heibergs klipparkiv. Hege Maria Eriksen, "Den gang arkitektene gikk med tversover og hatt", *Byggekunst* 05/2006, s. 31-35.
- "De store dager i Oslo", *Arkitektnytt* nr. 13 1956, s. 149
- For en fullstendig gjennomgang av dokumentasjonen av utstillingen, se diplomarbeidet "Barnet, byen og kunstneren, OAF's jubileumsutstilling i 1956". Arbeidet ble gjort som del av prosjektet "Place and Displacement, Exhibiting Architecture" og er det første som er gjort på forskningssenteret OCCAS, veiledet av Mari Lending. Diplomen henter sin tittel fra artikkelen med samme navn skrevet av Aldo van Eyck i *Byggekunst*: "The child, the city, the artist", Aldo van Eyck, *Byggekunst* 1969, s. 16-17
- Sitert etter Espen Johnsen, red. "Introduksjon", i *Brytninger: norsk arkitektur 1945–65*, Oslo: Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, 2010–2011, s. 13.
- Tom Avermaete, "Designing for the Anonymous Collective: The Architectural Culture of the 1960s", *Nordic Journal of Architecture* Vol. 2. 2/2012.
- Mari Hvattum, *Eget hus og hage: idealer i norske boligkonkurranser 1965–1981*. Masteroppgave NTH 1993.
- "Vår arkitektur bør ikke virke likegyldig", *Aftenposten*, 25. august 1956, forsiden.
- "Reaksjon i boligbyggingen mot standardisering av menneskene" Ukjent forfatter. *Morgenbladets Perspektiv*, særutgivelse i forbindelse med utstillingen, 28.08.1956.
- I forbindelse med Oslos jubileumsutstilling i 1950, tegnet Erling Viksjø en temporær utstillingshall mellom uthusbygningene på Frogner Hovedgård, som imidlertid er blitt stående. OAF tok i 1956 Viksjøs tegninger som utgangspunkt også for disposisjonen av utstillingen: Utstillingen i 1950 har nøyaktig

samme disposisjon med den historiske utstillingen i vestre uthus og "Kommunen i dag" i østre uthus. For Viksjøs tegninger fra 1950, se Byarkivet.

- Noe ubeslutsomt fikk utstillingen to titler og to plakater. På den ene, som var lik katalogens forside og utformet av Gunnar S., het den "Sten på sten i 50 år". Den andre plakaten var signert Odd Brochman, og her kunne man lese "Oslo arkitektforening viser hus på Frogner".
- "Alle reformer må begynne med barnesjelen (...) For barn som leker i slike omgivelser vil det vakre bli en vane og dermed et krav, kort sagt den utviklingen den jubilerende arkitektforeningen ønsker å stimulere." "Arkitekturutstillingen", *Aftenposten* 25. august 1956, s. 5.
- Mari Lending "Modernisme på utstilling", s. 236
- "Tradisjonsbærere og ungt eksperiment i arkitektutstilling på Frogner Hovedgård." *Morgenbladets Perspektiv*, 28. august 1956, forsiden.
- Ø.P. "Arkitektur er romkunst, hevder de unge", *Morgenbladets Perspektiv*, 28. August 1956, s. 3
- Astrid Skjerven, *Arne Korsmo: Arkitekt og designer*, s. 28.
- Chr. Norberg-Schulz, *Arne Korsmo*, Universitetsforlaget 1986.
- "Hjemmets mekano" er kjent for å komme mest virksomt til uttrykk i Planetveien 12 og i innredningen av to eksperimentleiligheter bygget opp sammen med studentene på SHKS. Skjerven et al., *Arne Korsmo: Arkitekt og designer*, s. 160.
- Elisabeth Tostrup, *Planetveien 12*, Pax Forlag, Oslo, 2012, s. 138.
- Arne Korsmo, *Byggekunst* nr. 1, 1952
- Dette er også interessant i lys av den undervisningen Korsmo er kjent for på NTU, etter at han tok over professoratet til Brochmann sommeren 1956 og utover 60-tallet, under kurset "Den plastiske helhet – fra element og struktur til byggverk og arkitektur". Nina Berre, *Fysiske idealer i norsk arkitektutdanning 1945–1970*, Doktoravhandling NTNU, 2001, s. 58.
- Gjengitt etter Elisabeth Tostrup "Planetveien 12", Pax Forlag, Oslo, 2012, s. 139
- "En morsom byggefilm til arkitekturjubileet", *Dagbladet*, 29. august 1956.
- Erik Rolfsen, P.M. om filmen. 3. juni 1955. OAFs arkiv, Josefine's gate.
- For det fullstendige filmanuskriptet, se vedlegg i Mathilde Simonsen Dahl, "Barnet, byen og kunstneren, OAF's jubileumsutstilling i 1956", diplom AHO 2012.
- Det er interessant å lese Erik Rolfsens filmanus – scenene fra bymiljøene, mot Per Kartvedts 50 spørsmål fra utstillingskatalogen til utstillingen "Byen i mennesket" OAF, 1968. Scenene i Rolfsens film blir til direkte henvendelser til beboeren. "Hvem er De, hvem er byen, hva mener du om byen, hva mener byen om Dem?" Martin Braathen, *Alt er arkitektur*, Trondheim: Tapir Akademisk

Forlag 2010, s. 111.

- "En glimrende idé! Kommer det spontant fra byplansjef Erik Rolfsen da Arbeiderbladet antyder at man kanskje burde organisere oppussing og fargelegging av en enkelt Oslogate som et eksperiment. (...) Han hevder med stor styrke at selv Grünerløkka kan bli et praktfullt syn. Folk vil sperre øynene opp, og ingen ville rive mer, hevder byplansjefen med et stort smil." "Oslo kan bli pen", *Arbeiderbladet*, 23. august 1956, forside- s. 2.
- Ifølge kunsthistoriker Even Smith Wergeland var ikke Erik Rolfsen fremmed for å ta mediale grep i bruk for å kommunisere Byplan-kontorets visjoner for byens utvikling og kontorets plangrep. Wergeland, *From Utopia to Reality, the Motorway as a Work of Art*. avhandling Arkitektur- og Designhøgskolen i Oslo 2013, s. 248
- For en fullstendig presentasjon av Robert Esdailes KNA-prosjekt, se Even Smith Wergeland, *From Utopia to Reality* (...) s. 236. Per Norseng var med i PAGON-gruppen fra begynnelsen av, og jobbet sammen med Korsmo, Rolfsen, Corvin og Esdaile, og de senere Gruppe 5-medlemmene Mjelva, Norberg-Schulz og Østbye på Tveten-prosjektet, som ble presentert på CIAM 8 i England sommeren 1951. Se: Espen Johnsen, "Giedion, CIAM og etableringen av PAGON (1947-50)" *Brytninger: norsk arkitektur 1945–65*, Oslo: Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, Oslo, 2010, s. 79. Senere samarbeidet Norseng og Mjelva om Ammerudgrenda, OBOS-prosjektet på 235 atriumhus (1965–1967) og høyhuset Økern senter (1971). Da Norseng søkte stillingen i Fredrikstad, var det med varme anbefalinger fra sin tidligere arbeidsgiver i Oslo Kommune, Erik Rolfsen.
- Bygningsjefen, "Ad regulering av området ved brohodet på østsiden og gjennomfartsåren m.v. på Vestsiden." 1.10.1953, Sak nr. 1163, 1953, F.Råd.m. J.nr. 2402 1953, arkiv Fredrikstad Kommune.
- Norsengs reguleringsplaner 1954 Østsiden, Fredrikstad Byingeniørkontor. Arkiv, Fredrikstad kommune.
- Avisutklipp, ukjent kilde. Per Norseng: "Grønn" bydel i Fredrikstad". Klipparkiv, svart mappe. Fredrikstad Byingeniørkontor. Arkiv Fredrikstad kommune.
- Per Norseng, Norsengs reguleringsplaner 1954 Østsiden, Fredrikstad Byingeniørkontor. Arkiv, Fredrikstad kommune.
- Per Norseng, Norsengs reguleringsplaner 1954 Østsiden, Fredrikstad Byingeniørkontor. Arkiv, Fredrikstad kommune.
- Avisutklipp, ukjent kilde. Per Norseng: "Grønn" bydel i Fredrikstad". Klipparkiv, svart mappe. Fredrikstad Byingeniørkontor. Arkiv Fredrikstad kommune.
- Norsengs reguleringsplaner 1954 Østsiden, Fredrikstad Byingeniørkontor. Arkiv, Fredrikstad kommune.
- Aftenposten*, lørdag aften, 8. september 1956.